

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

СТАХУРА БОГДАН ІГОРОВИЧ

УДК 340.12:327.39

**РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА
В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРЕТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Гарасимів Тарас Зеновійович,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Никифорак Михайло Васильович
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри філософії та теорії права

кандидат юридичних наук, доцент
Котуха Олександр Степанович
Львівський торгово-економічний університет,
декан юридичного факультету

Захист відбудеться «04» жовтня 2016 р. о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, аудиторія 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «29» вересня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загальновідомо, що права та свободи особи – це соціальні блага, які мають найвищу цінність. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Проблема суті й реалізації поняття «права та свободи людини і громадянина» є ключовою в життєдіяльності суспільства, яке претендує на статус демократичного, гуманного. Саме тому в сучасному світі не існує значущішої і водночас важко втілюваної в практику існування ідеї, аніж права та свободи людини й громадянина. Права людини виступають основним критерієм оцінки якості державності, ступеня її демократичності, прихильності до правового підґрунтя, моральності, загальнолюдських цінностей.

Проголосивши себе правовою державою, про що говорить ст. 1 Конституції України, Україна тим самим робить перший крок на шляху правової державності, заснованої на визнанні прав і свобод особи найвищою цінністю. Конституція України також закріпила, що права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними (ст. 21), вони гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22), а держава відповідає перед людиною за свою діяльність, тому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян – це предмет турботи держави, її органів, організацій, установ та посадових осіб. Надзвичайно важливого значення ці питання набувають в контексті прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу, вимагаючи від нашої держави запровадження європейських стандартів у сфері прав людини і громадянина та неухильного їх дотримання, що задекларовано у ст. 14 «Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод» Розділу III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписаної 27 червня 2014 р. і ратифікованої Україною 16.09.2014 р.

Саме тому проблема забезпечення реалізації, охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина органами державної влади сьогодні набула особливої актуальності. Успішне виконання цих завдань значною мірою залежить від правильного, науково обґрунтованого керівництва суспільством, усіма проявами його життєдіяльності, удосконалення системи державного управління. Подальший розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані з підвищенням якості та ефективності діяльності усієї системи державних органів, що пояснюється цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, зумовлених новими підходами до вирішення багатьох важливих завдань, які постають перед державою.

Слід зазначити, що проблема дотримання прав людини і громадянина є досить актуальною і тривалий час перебувала в центрі уваги українських і зарубіжних науковців. Не втратила вона своєї актуальності й нині, про що свідчить той факт, що впродовж останніх років кількість публікацій із цих питань значно зросла. Окремі аспекти проблеми було висвітлено у працях С. Алексеєва, В. Бабаєва, В. Венедіктова, Г. Гончарової, Д. Єрмоленко, Р. Кондратьєва, В. Корельського, Л. Лазора, П. Пилипенка, В. Прокопенка, В. Перевалова, О. Процєвського, П. Рабіновича, В. Ротаня, В. Селіванова, О. Скакун, В. Тація, Ю. Тодики, Н. Хуторяна, М. Хавронюка та інших.

Теоретичним підґрунтям дослідження також стали праці відомих українських учених з різних галузей знань: теорії та історії держави і права, адміністративного права, філософії права, з-поміж яких О. Балинська, Н. Бортник, Т. Гарасимів, І. Жаровська, Р. Ігонін, М. Кельман, В. Ковальчук, І. Личенко, Л. Луць, В. Макарчук, М. Никифорак, В. Ортинський, О. Остапенко, Б. Стецюк, С. Сливка, А. Суббот, Ю. Тихомиров, Ю. Шемшученко та інші.

Необхідно зазначити, що упродовж останніх років в Україні захищено низку дисертацій, які містять науковий аналіз окремих аспектів захисту прав людини і громадянина, проте в них не досліджено усього спектру питань, що стосуються ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві з позиції теоретико-правового виміру, яка відводиться для них з урахуванням нових реалій існування Української держави.

Відтак, є підстави констатувати, що досі не існує єдиного теоретико-правового підходу до розуміння сучасної ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в умовах побудови демократичного суспільства. Саме тому це дисертаційне дослідження повинно логічно та органічно доповнити попередні напрацювання в окресленій сфері, підтверджуючи свою значущість та актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема наукового дослідження обрана з урахуванням сучасних тенденцій що відбуваються в українському суспільстві і відповідає Закону України від 16 вересня 2014 р. «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», а також у контексті наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ за напрямом «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853).

Мета і завдання дослідження полягають у тому, щоб на основі чинного законодавства України та практики його реалізації здійснити аналіз ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві, визначити основні напрями удосконалення

механізму забезпечення прав людини і громадянина у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі *завдання* дослідження:

- з'ясувати зміст прав людини як фундаментальних цінностей демократичного суспільства;
- розглянути систему органів державної влади у сфері забезпечення прав людини;
- здійснити теоретико-правовий аналіз захисту прав людини і громадянина в Україні як необхідної передумови її демократичного розвитку;
- дослідити механізм забезпечення прав людини і громадянина у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства;
- проаналізувати юридичні гарантії захисту прав людини в Україні органами державної влади;
- розглянути правоохоронні та судові органи як суб'єктів реалізації функції захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві;
- запропонувати шляхи підвищення ефективності діяльності органів державної влади щодо захисту прав людини і громадянина.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у процесі забезпечення прав людини і громадянина в демократичному суспільстві органами державної влади.

Предметом дослідження є теоретико-правовий вимір ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання. Головним у цій системі виступає світоглядний діалектичний метод пізнання, який дає змогу дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми, здійснити системний аналіз ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві під кутом теоретико-правового виміру.

Історико-правовий метод застосовувався для вивчення теоретико-методологічних засад дослідження державної влади та прав людини і громадянина в демократичному суспільстві, генези прав людини як фундаментальної цінності демократичного суспільства, а також правової природи державної влади як гаранта дотримання прав людини і громадянина (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1).

За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат дисертаційного дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.3).

Метод синтезу надав змогу поповнити категоріальний апарат авторськими визначеннями термінів «права людини», «органи влади», «демократія» (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2).

Системно-структурний метод дозволив дослідити питання правових основ щодо підстав законного обмеження особистих прав людини і громадянина за законодавством України; діяльності правоохоронних органів як суб'єктів реалізації функції захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 2.4).

Використання соціологічного та статистичного методів дозволило узагальнити юридичну практику, проаналізувати емпіричну інформацію, що стосується теми дисертаційного дослідження (підрозділи 1.3, 1.4, 2.2, 2.3, 2.4).

За допомогою формально-юридичного методу було досліджено зміст та особливості функціонування органів державної влади в Україні в умовах демократизації суспільства (підрозділи 1.3, 2.3).

Структурно-логічний метод використано для аналізу необхідного обсягу завдань щодо ролі і місця органів державної влади як суб'єктів захисту прав людини і громадянина, які повинні виступати гарантом такого захисту у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3).

Комплексний підхід щодо використання всіх вищезазначених наукових методів дозволив усебічно розглянути роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві, виробити пропозиції щодо удосконалення механізму забезпечення прав людини і громадянина в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вони отримані внаслідок комплексного дослідження актуальної проблеми – ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві з позиції теоретико-правового виміру. У результаті проведеного дослідження дисертант самостійно сформулював положення, що вирізняються науковою новизною і мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

– аргументовано положення про те, що невід'ємною складовою забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами державної влади є відлагоджений соціально-правовий механізм реалізації громадянами їхніх прав і свобод на основі створення такої держави, яка неухильно визнає і дотримується міжнародних стандартів у цій сфері;

– зроблено висновок, що рух до демократичної, правової, соціальної держави можливий за умови «зв'язаності» діяльності органів державної влади правом, встановлення меж та обмежень їх дії з метою утвердження гуманістичних ідей про людину, її права і свободи;

– обґрунтовано, що правові межі державного втручання у сферу індивідуальної автономії особистості встановлюються правами людини, які

не можуть бути порушені або довільно обмежені органами державної влади. За допомогою прав людини стосовно органів державної влади вводяться не тільки правові, але й моральні обмеження, а забезпечення прав людини виражається через обов'язок органів державної влади визнавати, дотримуватися і захищати їх;

– запропоновано авторський перелік необхідних завдань і функцій правоохоронних органів як суб'єктів реалізації функцій держави щодо захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві;

удосконалено:

– підходи щодо визначення підстав законного обмеження особистих прав людини і громадянина в демократичному суспільстві;

– положення стосовно того, що обов'язки органів державної влади у сфері забезпечення прав людини залежать від багатьох чинників: природи самих прав; сфери суспільних відносин, в яких вони здійснюються; статусу суб'єктів – носіїв прав; ставлення держави до оцінки значущості соціальних і індивідуальних потреб та інтересів, виражених у правах; розуміння і поваги державою самої ідеї прав людини і громадянина;

набули подальшого розвитку:

– питання визначення елементів механізму забезпечення прав людини і громадянина у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства;

– особливості функціонування органів державної влади в Україні в умовах демократизації суспільства;

– юридичні гарантії захисту прав людини в Україні органами державної влади;

– сформульовано низку пропозицій для вдосконалення системи чинного законодавства України щодо реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина органами державної влади.

Практичне значення одержаних результатів визначається змогою підвищити роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві. Досягнуті результати становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес:

– у *науково-дослідній сфері* – положення та висновки дисертаційної роботи можуть бути основою для подальшої розробки механізму забезпечення прав людини і громадянина в демократичному суспільстві;

– у *правотворчості* – в результаті проведеного дослідження сформульовані пропозиції щодо вдосконалення існуючої системи законодавства;

– у *правозастосовній діяльності* – використання отриманих результатів дозволить удосконалити юридичні гарантії захисту прав людини в Україні органами державної влади та діяльність правоохоронних органів як суб'єктів реалізації функцій захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані також при: вдосконаленні законодавства щодо підстав законного обмеження особистих прав людини і громадянина; розробці спецкурсу «Захист прав людини і громадянина в сучасних умовах»; вивченні курсу «Теорія держави і права» та інших курсів і спеціальних курсів у навчальному процесі юридичних навчальних закладів.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано на підставі власних досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових джерел, нормативних та статистичних джерел. Аргументація окремих положень ґрунтується на працях інших учених, міжнародних та внутрішньо-державних джерелах законодавства, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї положень дисертаційного дослідження були апробовані на: звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 28 вересня 2012 р.); П-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини і громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 12 червня 2013 р.); звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 27 вересня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України» (м. Львів, 25 квітня 2014 р.); звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.).

Основні результати і висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ та отримали позитивний відгук.

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені у 12 публікаціях, з яких 6 статті опубліковані у фахових виданнях, 1 в закордонному виданні та 5 тези виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (всього 252 найменування). Загальний обсяг дисертації 219 сторінок, з них основного тексту 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано на зв'язок роботи з науковими темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні підходи до розуміння ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу джерелознавчої, термінологічної та методологічної основи дослідження ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві, розгляду генези концепцій щодо розуміння прав і свобод людини, а також висвітленню права людини як фундаментальної цінності демократичного суспільства.

У підрозділі 1.1 «Джерелознавча, термінологічна та методологічна основа дослідження ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві» проводиться аналіз наукових поглядів на проблему забезпечення прав людини в демократичному суспільстві та з'ясовується теоретико-методологічне підґрунтя її дослідження.

Зазначається, що сучасна держава – це держава правова, тобто вся її діяльність пов'язана із буквою та суттю закону на основі загальнолюдських цінностей. Правова держава – це взаємні права та обов'язки, взаємна відповідальність суспільства, держави, колективу та окремої особи. Це одночасне функціонування держави і вільного громадянського суспільства, при якому відносно самостійно діють та взаємно стримують одна одну законодавча, виконавча та судова гілки державної влади.

Констатується, що правовою державою є лише демократична держава (а отже, всі ознаки демократичної держави автоматично переходять до переліку ознак правової держави), у якій забезпечується верховенство закону, послідовно проводиться принцип поділу влади, визнаються й гарантуються права людини і громадянина. Отже, найважливішим критерієм такої держави вважається не демократія, а гарантія прав людини, що забезпечується органами державної влади.

Наголошується, що держава-гарант, в особі своїх органів намагається максимально забезпечити реалізацію прав і свобод людей, уникає застосування насильства і розраховує головним чином на лояльність населення і на його віру в правосуддя. Вона передбачає постійний прогрес суспільної свідомості, а також необхідність систематичної освіти населення.

У підрозділі 1.2 «Генеза концепцій щодо розуміння прав і свобод людини» зазначається, що права людини – одне із найбільш уживаних понять у сучасному правознавстві, навколо якого і в наш час відбуваються гострі дискусії серед учених. Інтерес до концепцій прав людини легко пояснити з урахуванням соціально-економічної перебудови, що відбувається в Україні.

Констатується, що у правовій науці найбільш суперечливим є питання визнання провідною однієї з теорій походження прав людини: природно-правової чи позитивістської. Натомість у сучасному публічному праві на-

був поширення третій підхід, який знаходить своє виявлення у комбінації природно-правового та позитивістського підходів.

Оскільки, по-перше, у сучасній правовій теорії та на практиці не визнається у чистому вигляді ні природно-правовий, ні позитивістський підходи щодо походження основоположних прав та свобод людини і громадянина; по-друге, фундаментальні права та свободи природно-правового походження обмежують державну владу у правовому сенсі, встановлюють межі її реалізації, а також виступають самостійним критерієм визначення правового характеру законів та «становлять основу «стримувань і противаг» державній владі, що завжди має тенденцію до виходу з-під контролю суспільства; по-третє, фундаментальні права та свободи не тільки визначають характер та порядок індивідуальних дій, але й встановлюють певні обов'язки держави.

Водночас, природно-правова концепція ставить права людини над державою, запобігаючи їх довільному обмеженню. Держава не може не визнавати прав людини на життя, гідність, недоторканність тощо. Поряд із цим держава, спираючись на закон, зобов'язана виконувати функцію їх захисту і забезпечення. Отже, юридичне закріплення прав людини, вбираючи в себе природно-правові начала, що містяться у них, пом'якшує протистояння природно-правових та позитивістських підходів. Ідучи шляхом позитивного закріплення природних права і принципів, які за змістом є етично-політичними настановами, що набувають під час закріплення певної конструктивної юридичної форми, можна стверджувати, що права та свободи людини і громадянина виступають одним із найважливіших інститутів теорії держави і права.

У підрозділі 1.3 «Права людини як фундаментальна цінність демократичного суспільства» наголошується на тому, що у демократичному суспільстві завдяки новим принципам взаємин особи і суспільства права й свободи громадян рівною мірою служать необхідним засобом для досягнення волі, всебічного і гармонійного розвитку особистості в силу того, що в будь-якому праві виражено сполучення суспільних, особистих й інших інтересів. Задоволення цих інтересів можливе тільки шляхом реалізації прав і свобод особи в їхньому нерозривному зв'язку між собою, що зміцнюється у міру розширення матеріальних можливостей сучасного суспільства, зростання свідомості його членів.

Зазначається, що пріоритетними національними інтересами України на сучасному етапі визнаються розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав та свобод людини, гарантування прав української нації та національних меншин України, захист прав яких розглядається як невід'ємна частина міжнародно-правового захисту прав людини, важливий елемент забезпечення стабільності, демократії та миру в Європі, один із найваж-

лівіших напрямів міжнародного співробітництва; забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства, зміцнення генофонду Українського народу, його фізичного та морального здоров'я та інтелектуального потенціалу тощо. Як загрозу національній безпеці України держава визнає низький рівень життя та соціальної захищеності значних верств населення, наявність значної кількості громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю, падіння рівня здоров'я населення, незадовільний стан системи його охорони тощо.

Наголошується, що з огляду на принцип, за яким людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, Конституція чітко визначає, що навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права та свободи людини, тобто зберігається система загальнонаціональних і правових гарантій, усі основні правові інститути, що гарантують захист і оборону прав і свобод, передбачених Конституцією. Навіть у досить складних для країни умовах повинні продовжувати свою діяльність Конституційний Суд, суди загальної юрисдикції, поліція, прокуратура та інші органи, від діяльності яких залежить захист прав і свобод людини.

Розділ 2 «Роль і місце органів державної влади як суб'єктів захисту прав людини і громадянина» складається з чотирьох підрозділів і присвячений аналізу системи органів державної влади у сфері забезпечення прав людини, механізму забезпечення прав людини і громадянина у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства, юридичних гарантій захисту прав людини в Україні органами державної влади, а також визначенню поняття та структури діяльності судових і правоохоронних органів з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

У підрозділі 2.1 *«Система органів державної влади у сфері забезпечення прав людини»* зазначається, що діяльність органів державної влади у сфері забезпечення прав людини закріплюється на конституційному рівні та деталізується у чинному законодавстві.

Вказується, що до системи органів державної влади, покликаних забезпечувати права людини і громадянина входять:

– Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні, який через законодавчу діяльність визначає зміст, спрямованість, межі здійснення кожним його прав;

– Уповноважений з прав людини, що є важливою гарантією реалізації прав та свобод людини і громадянина, виступає додатковим засобом захисту прав і свобод людини щодо інших правозахисних механізмів, усуває прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту прав людини, парламентського контролю і відомчого контролю за адміністративними органами;

– Президент України, який є гарантом додержання прав і свобод людини і громадянина;

– Кабінет Міністрів України, який покликаний здійснювати захист прав людини і безпосередньо, і через центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовувати і контролювати їх в цьому напрямі;

– кожне міністерство, будь-який інший орган виконавчої влади вживає заходів з реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в певній сфері відповідно до своїх повноважень;

– судова гілка влади через систему судів держави, які розглядають та вирішують переважну більшість справ, пов'язаних з порушенням прав людини.

У підрозділі 2.2 «Механізм забезпечення прав людини і громадянина у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства» зазначається, що реалізація людиною своїх прав може здійснюватися через різні механізми їх захисту та забезпечення. Механізм забезпечення прав людини і громадянина – це єдність правових та інших засобів, прийомів та способів за допомогою яких матеріалізуються (фактично втілюються) права людини і громадянина.

Вказано, що механізму забезпечення прав людини і громадянина, насамперед, притаманні такі елементи, як юридично значуща діяльність суб'єктів, а також стадії реалізації суб'єктивного права. Механізм забезпечення прав людини і громадянина включає в себе: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, відносини, документи, форми і методи організації здійснення прав); в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови і чинники такого процесу.

Звідси забезпечення прав людини і громадянина – це форма буття цих прав, що зводиться до переведення соціальних благ, які закріплені нормами права в стан їх можливого і дійсного використання конкретною особою (особами) з метою задоволення своїх різноманітних потреб та інтересів.

У підрозділі 2.3 «Юридичні гарантії захисту прав людини в Україні органами державної влади» зазначається, що в суспільному житті реалізація прав і свобод забезпечується правовими гарантіями, що є правовими засобами та способами, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права й свободи громадян, поновлюються їх порушені права. Дотримання правових гарантії є однією із головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та в усіх сферах суспільного життя.

Наголошується, що ефективність юридичних гарантії прав і свобод людини залежить від Основного Закону та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують приписи цих законів державні органи та

громадські організації, покликані створювати умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Юридичні гарантії прав і свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання й культури населення, ефективного функціонування і взаємодії усіх гілок державної влади та її органів.

Вказується, що роль і значення юридичних гарантії визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

Підкреслюється, що хоча в Україні існує коло юридичних гарантії, які взаємодіють з іншими гарантіями прав і свобод людини та громадянина, насправді гарантування практичної реалізації прав і свобод людини на теренах України ще перебуває на досить низькому – не лише правовому, але й загальнокультурному, світоглядному – рівнях.

У підрозділі 2.4 *«Поняття та структура діяльності судових і правоохоронних органів з реалізації та захисту прав людини і громадянина»* зазначається, що діяльність судових та правоохоронних органів з реалізації та захисту прав людини і громадянина закріплюється на конституційному рівні та поточним законодавством. Основою цієї системи є положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності органів державної влади, адже держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави в особі її органів.

Вказується, що особлива роль в системі органів державної влади, які забезпечують реалізацію та захист прав людини і громадянина, відведена органам спеціальної компетенції. До них належать судові та правоохоронні органи.

З-поміж правоохоронних органів, на яких покладається основний обов'язок щодо забезпечення прав людини і громадянина слід виокремити органи: прокуратури; Національної поліції; Служби безпеки та низку інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. Слід також врахувати, що окрім правоохоронних органів особа має змогу звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних судових установ.

Організація діяльності судових та правоохоронних органів щодо реалізації та захисту прав людини і громадянина характеризується певним механізмом, структура якого включає: а) діяльність зазначених органів зі здійснення своїх функцій, компетенції, повноважень, прав і обов'язків з метою створення оптимальних умов для реалізації, охорони, захисту та віднов-

лення прав; б) результати такої діяльності, що виражається в фактичному втіленні прав людини і громадянина.

Наголошено, що сьогодні, як ніколи, діяльність усіх правоохоронних та судових органів повинна здійснюватися виключно в межах закону, особлива увага має звертатись на викорінення корупції, бюрократизму, тяганини, правового нігілізму та інших негативних проявів.

Розділ 3 «Шляхи підвищення ефективності діяльності органів державної влади щодо захисту прав людини і громадянина» складається з двох підрозділів і присвячений вивченню міжнародного механізму реалізації прав людини і громадянина з метою використання досвіду для України, а також удосконалення діяльності органів державної влади щодо забезпечення прав людини і громадянина в контексті євроінтеграційних процесів.

У підрозділі 3.1 *«Міжнародний механізм реалізації прав людини і громадянина: досвід для України»* констатується, що в сучасній теорії прав людини не існує єдиного поняття міжнародних механізмів реалізації її прав, та свобод. При цьому зазначено, що розрізняють механізм міжнародного захисту прав людини, міжнародну систему захисту прав людини, міжнародний механізм підвищення ефективності міждержавного співробітництва в галузі прав людини, універсальні міжнародні механізми захисту прав людини та інші.

Міжнародні стандарти є важливим нормативним елементом міжнародного механізму реалізації прав людини і громадянина. Водночас, існують різні класифікації міжнародних документів у галузі прав людини, зокрема, виділяють: 1) документи, що закріплюють становлення та розвиток принципів прав та свобод людини; 2) міжнародні документи універсального характеру; 3) документи регіонального характеру.

Підкреслено, що одним з елементів міжнародного механізму забезпечення реалізації людиною міжнародних стандартів прав і свобод є їх імплементація (втілення) в національне право України.

Наголошено, що Україна зробила європейський вибір і акцентувала увагу на подальшому соціально-політичному й економічному стратегічному розвитку, активно приймає участь у діяльності європейських інтеграційних структур, включаючи і питання забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина. Це зумовлено, насамперед, тим, що в європейському регіоні спостерігається найвищий ступінь інтеграції, в сфері прав і свобод людини і громадянина, який проявляється в тому, що тут злагоджено працюють структури політичного, економічного, гуманітарного та військово-політичного співробітництва.

У підрозділі 3.2 *«Удосконалення діяльності органів державної влади щодо забезпечення прав людини і громадянина в контексті євроінтеграційних процесів»* зазначається, що у демократичному суспільстві відносини

між громадянином і державою кардинальним способом змінюються. В їх основі лежать принципи соціальної згоди й рівності можливостей.

Визначено, що з метою поліпшення ситуації щодо забезпечення прав та свобод особи органами державної влади в Україні необхідно здійснити такі заходи: прийняти комплексну Концепцію державної політики у сфері прав та свобод особи та Програму забезпечення прав та свобод людини і громадянина; активізувати роботу з метою підвищення правосвідомості громадян; здійснити відповідні зміни в економічній сфері України, що дозволить забезпечити зростання виробництва, переорієнтувати економіку на загальносоціальні потреби, забезпечити її стабільність та поєднати ринкові перетворення з виваженою соціальною політикою держави.

Наголошено, що органи державної влади відіграють провідну роль у забезпеченні реальних гарантій прав людини, при цьому повинні діяти не тільки ті гарантії, що закріплені нормами права, але й гарантії, які визначаються іншими соціальними нормами: нормами моралі, етики, корпоративними нормами, нормами-звичаями тощо. Адже, якими б не були стабільними та забезпеченими з боку органів державної влади конституційно-правові гарантії, вони не зможуть у відірваності від інших соціальних норм достатньою мірою створити сприятливі умови для повного забезпечення прав та свобод людини. Натомість, потрібен досить тривалий час для подолання інерції мислення українців, для того щоб стосунки в суспільстві стали глибоко моральними, відповідали вимогам етики і, водночас, вимогам закону.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження визначається сучасною постановкою завдання, виявленням і дослідженням нових ідей та тенденцій щодо ролі та напрямів удосконалення законодавства, що її регулює. У роботі враховані положення чинного національного законодавства, міжнародний правовий досвід з досліджуваної проблематики, піддано всесторонньому аналізу теоретичний та практичний матеріал, що стосується тематики дослідження. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню низки завдань, які мають важливе наукове і прикладне значення. У результаті автором сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, що полягають у такому:

1. Політичне, економічне та соціальне становлення суспільства в процесі побудови демократичної правової держави зумовлює потребу введення правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування органів державної влади України у відповідність до нових умов їхньої діяльності та розвитку. Реформа системи державного управління повинна здійснюватися на основі законодавчого визначення функцій і завдань, усіх елементів системи, приведення структури державного апарату в

цілковиту відповідність із цими функціями та завданнями, законодавчого закріплення прав і обов'язків державних службовців, затвердження механізмів, здатних гарантувати реалізацію принципу верховенства права, забезпечити неухильне дотримання визначених Конституцією України прав і свобод громадян, розробки та запровадження нових схем і регламентів щодо прийняття управлінських рішень.

2. Досліджуючи роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві, не можна залишити поза увагою таке поняття як «правова система», адже правова система як інституціональне утворення виникає та функціонує за наявності певних умов соціального і юридичного порядку. Активну роль у розвитку та функціонуванні правової системи відіграє держава, адже саме державні структури надають правовим положенням і цінностям якості формальної визначеності, загальної обов'язковості, гарантованості тощо. Державна публічна діяльність установ, наділених владою і засобами щодо її реалізації, має для позитивного права вагоме значення – вона формулює, створює, затверджує такий об'єкт.

3. Держава впливає на громадян через право і в межах правових ви-мог; своєю чергою, громадяни впливають на державу за допомогою права. Правова держава не просто дозволяє своїм громадянам брати участь у політичному та громадському житті, але й навіть зобов'язує до такої участі.

У зарубіжній науковій літературі користується популярністю поняття правової держави як держави-гаранта. Особливість держави-гаранта полягає в тому, що вона декларує певні цінності, але не вимагає їх для себе особисто. Гарантувати цінності – значить служити їм, забезпечувати їхню реалізацію й охорону. Поняття правової держави найчастіше асоціюється з демократичним режимом. Натомість, погоджуємося з тим, що найважливішим критерієм такої держави вважається не демократія, а гарантія прав людини.

4. Визначаючи демократію як систему специфічних політичних і правових інститутів, а також як процес реалізації демократичного ідеалу, що пов'язаний насамперед із сферою державно-владної організації чи конкретними формами участі громадян у процесі державного управління, починаючи від форм безпосередньої демократії та закінчуючи системою формування представницьких органів державної влади. Однак, повертаючись до етимології терміна «демократія», слід пам'ятати, що феномен демократії пов'язаний не лише з поняттям влади (в цьому сенсі держава може бути охарактеризована як форма інституціоналізації владних відносин), але й із суспільством. Тобто демократія – це не лише форма чи спосіб реалізації влади, але й суспільство, в якому та в інтересах якого ця влада реалізується.

5. Кожна держава для повноцінного здійснення своїх завдань і реалізації функцій повинна мати різноманітні органи й організації, які в своїй

сукупності утворюють систему. Для України проблема оптимальної організації й ефективної діяльності органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина сьогодні стоїть надзвичайно гостро.

6. Сучасна концепція прав людини і громадянина, враховуючи всі особливості та модифікації, зумовлені сучасним рівнем і характером світової цивілізації, спирається на багатий досвід людства, і, передусім, у сфері правових форм організації суспільного життя людей, у правовий спосіб регулювання їх поведінки, місця, ролі та значення у навколишньому світі.

7. Держава створює низку органів, покликаних не тільки захищати, але й сприяти реалізації прав людини. У систему таких органів та установ входять судові й адміністративні органи, парламентські структури, інститут омбудсмена (уповноваженого з прав людини) та інші. Безперечно, що відповідно до Конституції України очолює систему органів щодо забезпечення прав і свобод людини Президент України, який є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина.

8. Спосіб взаємозв'язку між органами системи влади може бути різним, але обов'язково таким, що забезпечує єдність і цілісність. При цьому необхідно враховувати, що система влади має внутрішню та зовнішню сторони свого функціонування. Аналізуючи специфіку діяльності кожної з гілок державної влади, ми можемо дійти висновку, що реалізація значної кількості конституційних прав громадян України нерозривно пов'язана з функціонуванням виконавчої гілки державної влади, оскільки на неї покладено обов'язок створення необхідних матеріальних та організаційних умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод.

9. Значна частина суб'єктивних прав громадян реалізується в процесі діяльності органів внутрішніх справ, які, з одного боку, знаходячись з громадянами в правовідносинах, забезпечують своїми діями здійснення ними своїх прав, а з іншого боку, будучи правоохоронним органом і виконуючи свої функції, вживає заходи щодо забезпечення прав громадян та їх охорони від злочинних посягань.

Однак треба зазначити, що всі форми діяльності ОВС щодо забезпечення здійснення принципу реальності прав і свобод людини і громадянина переплітаються між собою і відокремлено одна від одної існувати не можуть. Тому діяльність ОВС не повинна обмежуватися боротьбою з правопорушеннями і замикатися на власних завданнях; вона повинна існувати не проти громадян, а для громадян, вдосконалювати систему послуг населенню, виходячи з її соціального значення. Органам внутрішніх справ повинна відводитись важлива роль у знятті соціального напруження, забезпеченні внутрішньої безпеки, вона повинна виступати її гарантом. ОВС повинні бути доступними громадянам, враховувати в своїй практиці приватні права громадян.

10. З огляду на принцип, за яким людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, Конституція чітко визначає, що навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права та свободи людини, тобто зберігається система загальнонаціональних і правових гарантій, усі основні правові інститути, що гарантують захист і оборону прав і свобод, передбачених Конституцією. Навіть у досить складних для країни умовах повинні продовжувати свою діяльність Конституційний Суд, суди загальної юрисдикції, органи внутрішніх справ, прокуратура та інші органи, від діяльності яких залежить захист прав і свобод людини.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Стахура Б.І. Органи внутрішніх справ як суб'єкти реалізації функції захисту прав людини в демократичному суспільстві / Б.І. Стахура // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького. – 2013. – Вип. 7. – С. 164–169.

2. Стахура Б.І. Місце органів внутрішніх справ у механізмі реалізації прав і свобод громадян / Б.І. Стахура // Митна справа. – 2013. – № 4 (2.2). – С. 329–333.

3. Стахура Б.І. Правова держава – основа забезпечення прав людини і громадянина органами державної влади / Б.І. Стахура // Митна справа. Спец. випуск. – 2013. – № 2. – С. 390–394.

4. Стахура Б.І. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні прав, свобод та обов'язків людини і громадянина / Б.І. Стахура // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – 2015. – Вип. 30. – Том 1. – С. 48–51.

5. Стахура Б.І. Международные механизмы защиты прав человека / Б.І. Стахура // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь» («*Leges et Vita*»). – 2015. – № 1/2 (277). – С. 122–124.

6. Стахура Б.І. Особливості функціонування органів державної влади в Україні в умовах демократизації суспільства / Б.І. Стахура // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 6. – С. 123–125.

7. Стахура Б.І. Соціально-правові гарантії реалізації прав людини і громадянина в суспільстві / Б.І. Стахура // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 6. – С. 56–64.

8. Стахура Б.І. Місце органів внутрішніх справ у системі державного забезпечення прав і свобод людини / Б.І. Стахура // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 28 вересня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 204–207.

9. Стахура Б.І. Правоохоронні органи як суб'єкти реалізації функції захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві / Б.І. Стахура // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 12 червня 2013 р.) [у 2 ч]. – Львів, 2013. – Ч. 1. – С. 140–143.

10. Стахура Б.І. Місце органів внутрішніх справ у механізмі реалізації прав і свобод громадян / Б.І. Стахура // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 27 вересня 2013 року). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 250–254.

11. Стахура Б.І. Правова держава – гарант захисту прав і свобод людини / Б.І. Стахура // Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25 квітня 2014 року). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 205–210.

12. Стахура Б.І. Сутність демократії як підґрунтя незалежної реалізації прав людини / Б.І. Стахура // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 року). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 355–356.

АНОТАЦІЯ

Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2016.

У дисертації розглянуто питання ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві у площині теоретико-правового виміру. Проаналізовано джерелознавчу, термінологічну та методологічну основи дослідження ролі органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві. Розглянуто генезу концепцій щодо розуміння прав і свобод людини. Розкрито поняття та зміст прав людини як фундаментальної цінності демократичного суспільства.

Охарактеризовано систему органів державної влади у сфері забезпечення прав людини. Визначено механізм забезпечення прав людини і гро-

мадянина у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства та юридичні гарантії захисту прав людини в Україні органами державної влади. Розглянуто поняття та структуру діяльності судових і правоохоронних органів з реалізації та захисту прав людини і громадянина. Окреслено міжнародний механізм реалізації прав людини і громадянина в контексті запозичення досвіду для України. Запропоновано зміни та доповнення до законодавства України в частині удосконалення діяльності органів державної влади щодо забезпечення прав людини і громадянина в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: держава, правова держава, демократична держава, органи державної влади, права людини і громадянина.

АННОТАЦИЯ

Стахура Б.И. Роль органов государственной власти в обеспечении прав человека и гражданина в демократическом обществе: теоретико-правовое измерение. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2016.

В диссертации рассмотрены вопросы роли органов государственной власти в обеспечении прав человека и гражданина в демократическом обществе в плоскости теоретико-правового измерения. Проанализированы историко-правовую, терминологическую и методологическую основы исследования роли органов государственной власти в обеспечении прав человека и гражданина в демократическом обществе. Рассмотрены генезис концепций относительно понимания прав и свобод человека. Раскрыто понятие и содержание прав человека как фундаментальной ценности демократического общества.

Охарактеризованы систему органов государственной власти в сфере обеспечения прав человека. Определен механизм обеспечения прав человека и гражданина в процессе социально-политического реформирования украинского общества и юридические гарантии защиты прав человека в Украине органами государственной власти. Рассмотрены понятие и структуру деятельности судебных и правоохранительных органов по реализации и защиты прав человека и гражданина.

Определены международный механизм реализации прав человека и гражданина в контексте заимствования опыта для Украины. Предложены изменения и дополнения в законодательство Украины в части совершен-

ствования деятельности органов государственной власти по обеспечению прав человека и гражданина в контексте евроинтеграционных процессов.

Указывается, что особая роль в системе органов государственной власти, которые обеспечивают реализацию и защиту прав человека и гражданина, отведена органам специальной компетенции. К ним относятся судебные и правоохранительные органы.

Среди правоохранительных органов, на которых возлагается основная обязанность по обеспечению прав человека и гражданина следует выделить органы: прокуратуру; Национальной полиции; Службы безопасности и ряд других органов, которые осуществляют правоприменительные или правоохранительные функции. Следует также учесть, что кроме правоохранительных органов лицо имеет возможность обращаться за защитой своих прав и свобод в соответствующие судебные учреждения.

Отмечено, что органы государственной власти играют ведущую роль в обеспечении реальных гарантий прав человека, при этом должны действовать только те гарантии, которые закреплены нормами права, но и гарантии, которые определяются другими социальными нормами: нормами морали, этики, корпоративными нормами, нормами- обычаями и тому подобное. Ведь, какими бы ни были стабильными и обеспеченными со стороны органов государственной власти конституционно-правовые гарантии, они не смогут в оторванности от других социальных норм достаточной мере создать благоприятные условия для полного обеспечения прав и свобод человека.

Ключевые слова: государство, правовое государство, демократическое государство, органы государственной власти, права человека и гражданина.

SUMMARY

Stahura B.I. The role of public authorities in ensuring human and civil rights in a democratic society: theoretical and legal aspects. – Printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2016.

The thesis considered the role of government in ensuring human and civil rights in a democratic society in the plane of the theoretical and legal dimension. The analysis of sources, terminological and methodological foundations of research on the role of public authorities in ensuring human and civil rights in a democratic society. Considered genesis in understanding concepts of human

rights. The concept and content of human rights as fundamental values of a democratic society.

The system of public authorities in the field of human rights. The mechanism providing human and civil rights in the social and political reform Ukrainian society and legal guarantees of human rights in Ukraine public authorities. The concept and structure of the judiciary and law enforcement agencies for implementation and protection of human rights and citizen.

Outlined international mechanism to implement human and civil rights in the context of drawing experience to Ukraine. Proposed amendments to the law of Ukraine regarding the improvement of public authorities to ensure human and civil rights in the context of European integration processes.

Key words: state, rule of law, democracy, government agencies, human rights and citizen.

Підписано до друку 25.08.2016 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 172. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>